

Joanna Borowik

Uniwersytet w Białymstoku

Międzypokoleniowy przekaz kulturowy w rodzinach wiejskich województwa podlaskiego

Wstęp

Zmiany dokonujące się we współczesnym świecie niosą ze sobą wiele zagrożeń wywołujących niepokój. W związku z wszechobecnym postępow technologicznym wzrasta poczucie zagubienia, związane przede wszystkim z dużą ilością informacji dopływających z mediów, co wiąże się z coraz częściej zauważanym przez socjologów zjawiskiem wypierania „kultury wysokiej” przez „kulturę masową”. W tej sytuacji można zauważyć, że zachowanie dzieci i młodzieży kształtuje się w dużym stopniu pod wpływem kultury medialnej, która – z jednej strony – eksponuje obrazy, na których dominuje brutalność, agresja i przemoc oraz wiele innych negatywnych wiadomości, z drugiej zaś – przedstawia hedonistyczny świat przepełniony „beztroskim stylem życia”. W wyniku tego mamy coraz częściej do czynienia z brakiem wyposażenia młodych ludzi w normy, wartości, oraz z wzorami zachowań wynikającymi z niewystarczającego przyswojenia kultury danego społeczeństwa. Sytuacja ta przyczynia się do kształtowania postawy nieprzystosowania do życia w otaczającej rzeczywistości, a także jest dodatkowym czynnikiem potęgującym lęk, niepokój i poczucie zagrożenia.

W związku z potrzebą ochrony młodego pokolenia przed zagrożeniami współczesnego świata szczególnego znaczenia nabiera dziś fakt wciąż wydłużającego się ludzkiego życia. To właśnie osoby starsze mogą pomóc młodym ludziom dorastającym w obecnych czasach w zrozumieniu otaczającej rzeczywistości dbając przede wszystkim o ich wewnętrzny rozwój. Pomóc w tym może integracja pomiędzy pokoleniami, dzięki której młodzież poznałaby wartości

oraz wynikające z nich normy postępowania, które kształtują życie społeczne. Zdaniem K. Wiśniewskiej-Roszkowskiej (1996: 297–298) osoby starsze *powinny udzielać dobrych rad, tłumaczyć, pouczać, zachęcać do dobrego. Jest to obowiązek ludzi starych, bo przecież po ich stronie jest życiowe doświadczenie, rozum, trzeźwa i prawidłowa ocena sytuacji*. Dzięki kulturowemu wyposażeniu jednostki osoby starsze nie tylko przekazują wnukom wartości, uczą różnego rodzaju zachowań, zapewniając tym samym ciągłość tradycji, ale również kształtują umiejętności niezbędne w selekcjonowaniu informacji docierających z różnorodnych źródeł przekazu.

W części pierwszej artykułu zaprezentowane zostanie zagadnienie kulturotwórczej roli rodziny we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem relacji najstarszego pokolenia z wnukami. Natomiast w dalszej części zostaną przedstawione wyniki badań na temat przekazu kulturowego, dokonującego się między pokoleniami w środowiskach wiejskich województwa podlaskiego. Celem niniejszego opracowania jest określenie roli, jaką odgrywają osoby starsze w międzypokoleniowym przekazie kulturowym. Z uwagi na rozmiary artykułu skoncentruję się na jednym z wybranych problemów badawczych, wynikającym z tak postawionego celu: jaką wiedzę przekazują osoby starsze zamieszkujące zróżnicowane pod względem etnicznym gminy województwa podlaskiego swoim wnukom w ramach międzypokoleniowego przekazu kulturowego?

Międzypokoleniowy przekaz kulturowy

Kultura danej grupy jest przekazywana do następnych pokoleń głównie poprzez dziedziczenie i tradycję w drodze selekcji różnego rodzaju dóbr, symboli, idei i wartości. Czynnikiem kształtującym tożsamość kulturową młodych ludzi jest środowisko kulturowe i społeczne, w których zachodzi proces socjalizacji. Wpływają one na zachowanie człowieka, ale nie pozbawiają go samodzielnego myślenia oraz wolnej woli.

M. Mead (2000) przedstawiła analizę i interesujące spostrzeżenia, które pozwalają zrozumieć mechanizmy i prawidłowości międzypokoleniowego przekazu kulturowego w kontekście trzech kultur: postfiguratywnej, kofiguratywnej i prefiguratywnej.

Kultura postfiguratywna to typ kultury charakteryzującej się tym, że podstawową wiedzę o otaczającym świecie przekazują młodemu pokoleniu osoby starsze wychodząc z założenia, że sposób życia nie ulega żadnym zmianom. Stanowi ona kulturę przeszłości, czyli nieocenionych przodków. Zasadniczą i charakterystyczną cechą kultury postfiguratywnej jest *występowanie społeczności obejmującej co najmniej trzy pokolenia i traktującej swą kulturę jako niewymagającą żadnego uzasadnienia, tak że dziecko w niej wzrastające przyjmuje jako absolutnie pewne wszystko, co jest traktowane jako absolutnie pewne przez całe jego otoczenie* (Mead 2000: 54). Niepodważalność zachowania, jego nieuświadomiony charakter, a także bezwzględna realizacja oczekiwań starszego pokolenia były głównymi przyczynami trwałości i ciągłości tego rodzaju kultur.

Kultura kofiguratywna charakterystyczne jest dla niej to, że dominującym wzorem dla jej członków jest zachowanie rówieśników. W świecie współczesnym, gdy kontakty, przemiany i liczne nowe doświadczenia są coraz częstsze, jednostka ma

poczucie życia w stale zmieniającym się świecie. Świat ten charakteryzuje przede wszystkim zgoda na istnienie rozłamu międzypokoleniowego i oczekiwanie, że każde nowe pokolenie będzie żyć w nowym świecie technologicznym. Młodzi ludzie sami muszą w nim stworzyć własne style zachowania, bazując jedynie na własnym doświadczeniu. Jednak starsze pokolenia nadal określają formy i granice, w których konfiguracja kulturowa może wystąpić w zachowaniu młodych.

Kultura prefiguratywna jest to typ kultury charakteryzujący się tym, że osoby starsze mogą i muszą uczyć się od młodszych pokoleń. Stanowi kulturę przyszłości, w której pojawia się społeczność obejmująca cały świat, połączona wspólną wiedzą i wspólnym zagrożeniem. Jej symptomy występują już obecnie, a wśród nich można zauważyć tendencję młodzieży do uczenia się od rówieśników, jak również wywierania wpływu na życie starszych. Najstarsze pokolenie musi żyć w świecie, którego nie zna i w dużej mierze nie rozumie, a mimo wszystko musi umieć sobie w nim radzić, korzystając z dotychczasowej wiedzy. Mead dostrzega takie zjawiska, jak wynalezienie komputera, rozbięcie atomu, przyspieszenie wzrostu demograficznego, ekspansję w kosmos, jako czynniki powodujące pojawienie się naglej i nieprzewidywanej luki międzypokoleniowej. Ta luka to wyzwanie dla pedagogów, aby wspomagać pozytywne przemiany w społeczeństwie i działać na rzecz rodziny – ze szczególnym uwzględnieniem transmisji międzykulturowej.

M. Mead (2000: 133), kończąc swoje rozważania na temat zmian dokonujących się w otaczającym świecie, formułuje wniosek mający na celu mobilizowanie wszystkich czytelników, aby już teraz myśleli o przyszłości. *Musimy umiejscowić przyszłość w istniejącej już społeczności mężczyzn, kobiet i dzieci. Musimy otoczyć ją opieką, staraniem i troską. Wymaga ona tego już teraz i jeśli dziś się o nią nie zatroszczymy, nie zdążymy na czas, bo chwila terazniejsza minie, a jak mówią młodzi: „Przyszłość jest już teraz”.*

Warunkiem adekwatności owej przyszłości jest jej kontakt z doświadczeniem „dnia minionego”, które może przekazać starsze pokolenie – młodszemu w procesie socjalizacji. Jak zauważa L. Dyczewski (2003: 127), *starsze pokolenia, przekazując młodym przeszłość, kształtują w nich jednocześnie przyszłość, a ich życiu nadają cechy kontynuacji i stabilności, które są nieodzowne do zachowania odrębności i tożsamości kultury regionu, społeczeństwa i całego narodu.* Dziadkowie są pewnego rodzaju pomostem pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. To oni przekazują wiedzę o historii rodziny, uroczystościach rodzinnych i narodowych, tradycji, ale również i o smutnych wydarzeniach. Stają się oni strażnikami transmisji kulturowej, gdyż to właśnie niejednokrotnie dzięki nim kształtuje się tożsamość kulturowa młodego pokolenia.

Kształtowanie osobowości młodego pokolenia

Zagadnienie kształtowania osobowości człowieka jest niezwykle rozległe i ze względu na swoją wieloaspektowość dotyczy różnych nauk społecznych. W procesie tym należy zwrócić szczególną uwagę na funkcję „znaczących innych” dla tworzenia się tożsamości kulturowej jednostki. W trakcie socjalizacji pierwotnej to najbliższe otoczenie społeczne transmituje na poziom jednostki ważne kryteria zróżnicowania

społecznego. Jak stwierdzają Berger i Luckman (1983: 206), *dziecko przejmując rolę i postawy znaczących innych, czyli internalizuje je i czyni je swoimi. Dzięki tej identyfikacji ze znaczącymi innymi dziecko staje się zdolne do identyfikacji samego siebie, do uzyskania subiektywnie spójnej i akceptowanej tożsamości*. Na ten aspekt zwraca również uwagę J. Nikitorowicz (2005: 60), który stwierdza, że *tożsamość jednostki kształtuje się w konkretnej grupie pod wpływem konkretnej kultury*. W tym ujęciu człowiek tworzy obraz samego siebie poprzez sięgnięcie do innych uczestników interakcji, dokonanie wśród nich wyboru i ustanowienie rangi osób, które są dla niego ważne i mogą stanowić ważny element dalszego procesu socjalizacji, a także poprzez odnalezienie własnego dziedzictwa kulturowego. W tej perspektywie ujmuje to również Z. Zaborowski (2001: 282), który pisze *na każdym kroku spotykamy ludzi, współpracujemy z nimi, funkcjonujemy w grupach, społecznościach. (...) Korzeniem człowieka jest drugi człowiek, spotkanie głębsze z niektórymi ludźmi kształtuje naszą osobowość i tożsamość*.

Istotnym elementem kształtowania się tożsamości kulturowej jest właśnie proces socjalizacji jednostki, w trakcie którego zostaje jej przekazana określona wiedza społeczna. Jak stwierdza H. Świda-Ziemba (2003: 26), nawiązując do Bergera i Luckmanna, wiedza społeczna to obraz świata, w którym immanentnie zawarte jest wartościowanie. Taki obraz świata jest przez starsze pokolenia przekazywany pokoleniom następnym, co ma zapewnić ciągłość społeczno-kulturową. Jeśli socjalizacja okazuje się „pomyślna”, to przyswojone pojęcia stanowią potem soczewkę, przez którą socjalizowani postrzegają bieżące wydarzenia. Przekazywany światopogląd jawi się dzieciom jako obiektywny. Kategorie abstrakcyjno-ocenne traktowane są przez dzieci tak samo jak obiektywno-rzeczowe, jak np. nazwy przedmiotów, są orientacyjnymi drogowskazami w percepcji otaczającej rzeczywistości.

W procesie socjalizacji, tak ważnym dla budowania adekwatnej do potrzeb i warunków przyszłości, to właśnie rodzina staje się ważną grupą odniesienia. Odgrywa w pewnym sensie rolę odzwierciedlającą do świata kultury poprzez przekazywanie młodemu pokoleniu wartości, norm i wzorów zachowań, a także rodzinnej historii, zwyczajów i obyczajów. Dzieje się tak dlatego, że to właśnie w rodzinie występuje żywa więź międzypokoleniowa, która pozwala na wzajemne komunikowanie się jej członków.

Kulturotwórcza rola rodziny

Kulturotwórczą rolę rodziny analizował L. Dyczewski (2003: 39–47), który uznał, iż może się ona realizować w różnych formach i na różne sposoby. Pomimo zmian zachodzących w rodzinie nadal odgrywa ona najważniejszą rolę w kształtowaniu osobowości młodego pokolenia i włącza je w kulturę narodową, ogólnospołeczną i kulturową. W ten sposób zapewnia ona kontynuację dziedzictwa kulturowego, zapewniając społeczeństwu kontynuację jego kultury. Autor przedstawił również analizę uwarunkowań sprzyjających tworzeniu i przekazywaniu kultury przez rodzinę oraz dokonał ich podziału ze względu na następujące kryteria: wewnętrzna atmosfera rodziny; trwałość i stabilność życia rodzinnego; proporcjonalny udział w całości życia rodzinnego obojga małżonków i pokoleń; więź z rodzinami pocho-

dzenia, z krewnymi i rodzinami zaprzyjaźnionymi; odpowiedni poziom warunków mieszkaniowo-bytowych; umiejętność świętowania i twórczego wykorzystywania czasu wolnego oraz otwartość na wartości duchowe i nadprzyrodzone. Wszystkie z wymienionych powyżej uwarunkowań zdaniem autora są tak samo ważne, więc powinny one występować łącznie, aby rodzina mogła w optymalny sposób pełnić swoją kulturotwórczą rolę.

Omawiając kulturotwórczą rolę rodziny, na którą wpływ mają jej najstarsi członkowie, należy zauważyć, iż przemiany cywilizacyjne i kulturowe sprawiają, że – z jednej strony – coraz później dorośli wchodzi w starość, widzianą choćby przez pryzmat konwencji społecznej, z drugiej zaś – wydaje się, że starość już nie zawsze niesie ze sobą, tak jak kiedyś, przydatne młodym wiedzę, doświadczenie, wartości, czy choćby tylko zwyczaje i obyczaje, które trzeba zachować dla podtrzymania tożsamości osobistej, rodzinnej i narodowej – dziś z powodzeniem robią to media. Powolny zanik rodzin wielopokoleniowych, których ostoją jest już tylko wieś, sprawia, że coraz częściej rwie się naturalna nić międzypokoleniowego przekazu wartości. Kolejnym czynnikiem potęgującym to zjawisko jest szybki rozwój techniki i tempo życia, które nie sprzyjają docenianiu doświadczeń zdobytych z wiekiem. W czasach kultu młodości, starość odsuwana jest na dalszy plan, traktuje się ludzi zaliczających się do tej kategorii wieku jako kłopotliwych i zbędnych. Jednak starsze pokolenie pragnie uczestniczyć w życiu młodych poprzez dzielenie się swoim doświadczeniem. W ten sposób chce ocalić od zapomnienia zdarzenia, które nieuchronnie odchodzą w przeszłość. W dzisiejszych czasach ludzie starzy stają się nie tylko świadkami przeszłości, ale przede wszystkim stanowią swoisty pomost pomiędzy dawnymi a współczesnymi czasami. Są to pragnienia zrozumiałe i słuszne, dlatego należy pamiętać, że *piękne i mądre życie nie wymaga wyższego wykształcenia, szerokich horyzontów i wielkich czynów, ale wymaga zasad moralnych, dobrej woli i uczciwej pracy. Nawet najskromniejszy człowiek może i powinien się na to zdobyć, a wtedy starość jego będzie bogata w dobre plony – szacunek ludzi i zadowolenie z życia* (Wiśniewska-Roszkowska 1996: 294).

W podobny sposób postrzega starość J. Tomiło (2006: 209), pisząc, że *ludzie starsi, dzięki doświadczeniu i życiowej wiedzy, są nie tylko strażnikami tradycji, choćby tylko świątecznej, lecz także źródłem nieprzemijających wartości – i tych zwykłych, codziennych, takich jak miłość, cierpliwość, życzliwość, dobroć, i tych patetycznych, jak patriotyzm, honor, godność, odwaga*. Postrzeganie starości w ten sposób staje się tym bardziej ważne w czasach wciąż wydłużającej się przeciętnej długości życia ludzkiego, w których rodzina jest miejscem, gdzie pomiędzy pokoleniami zachodzi dialog sprzyjający przekazywaniu dziedzictwa kulturowego danej społeczności. Proces ten może się dokonywać tylko przy współudziale ludzi starych dlatego, że osoby te dysponują ogromnym kapitałem społecznym (Staręga-Piasek 2006: 134). Do jego głównych atrybutów zalicza się przede wszystkim: długą perspektywę oglądu rzeczywistości; emocjonalny dystans do rzeczywistości; stabilną, a więc trudną do zmiany pozycję społeczną; autoświadomość własnych potrzeb i sposobów najskuteczniejszego ich zaspokajania; wieloletnią weryfikację i internalizację wartości, wokół których kształtuje się życie społeczne. Wartości te powinny ujawniać się już w procesie wzajemnej komunikacji. W procesie tym, język staje się nie tylko narzędziem słu-

żącym do porozumiewania się, ale także systemem symboli, zawierających w sobie określone znaczenia, niejednokrotnie zrozumiałe tylko dla członków danej kultury. Na ten aspekt zwraca uwagę E. Sapir (1978: 89), stwierdzając, że język jest symbolicznym przewodnikiem po kulturze. Szczególną rolę odgrywa on w grupach etnicznych, gdyż jest jednym z najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego. To dzięki niemu jednostka kształtuje własny światopogląd językowy i tożsamość kulturową.

Ważny jest jednak nie tylko język – wartości, normy, tradycje, zwyczaje i obyczaje są równie ważnym elementem kultury danej społeczności. To, jak będzie wyglądać w przyszłości życie młodych ludzi, jest uwarunkowane głównie tym, jaka wiedza na ten temat zostanie przez nich przyswojona czy zinternalizowana. Zależy to w dużej mierze od wychowania w rodzinie, która jest pierwszym źródłem informacji na temat tego, jak powinno wyglądać „dobre życie”. Poprzez obserwację życia rodzinnego i wyborów dokonywanych przez poszczególnych członków rodziny, jako osób znaczących, dzieci naśladują te zachowania, a to stanowi podstawę do zachowania ciągłości rodzinnego dziedzictwa kulturowego. W tym kontekście szczególnie ważną staje się rola kultury, która modeluje rodzaj dokonywanych sądów przez członków danej grupy.

Należy podkreślić również fakt, iż obecność starszych osób w życiu rodziny polskiej poprzez przekaz polskiej kultury, języka, tradycji, była szczególnie istotna w okresach utraty państwowości i zagrożenia kulturowej tożsamości Polaków. Dzięki ciągłym kontaktom, najstarsze pokolenia w istotny sposób wpływały na kształtowanie systemu wartości młodzieży. Czy dzieje się tak aż po dzień dzisiejszy? Sondaż CBOS (2001: 5), przeprowadzony na przełomie wieków, wykazał, iż ponad połowa Polaków (59%) zawdzięcza coś swoim dziadkom i babciom. Wśród najczęściej pojawiających się odpowiedzi należy wskazać zasady moralne, wiarę religijną, poczucie bycia kochanym, znajomość dziejów rodziny i wydarzeń historycznych, miłość do ojczyzny, a także cnoty, takie jak np.: obowiązkowość czy pracowitość, opiekę i wychowanie oraz pewne umiejętności praktyczne. Zważywszy na dużą częstotliwość wyszczególniania tych kwestii przez ludzi młodych, może to świadczyć o dużym zaangażowaniu obecnego starszego pokolenia w wychowanie wnuków. Osobom starszym wielką satysfakcję przynosi spełnienie się w roli dziadków. W znacznym stopniu jest to związane z podnoszącym prestiż elementem życia, gdyż w tej roli osoby starsze spostrzegane są jako potrzebne dla wnuków, służące im pomocą, opieką i dobrą radą (Kielar-Turska 2000: 285–332).

Jak zauważył A. Giddens (2004), w związku z faktem, że ludzie starzy współcześnie pozostają w niewspółmiernie dłuższym kontakcie z pokoleniem ludzi młodych, aniżeli miało to miejsce w przeszłości, jeszcze większego znaczenia nabiera rola dziadków w przekazie transmisji kulturowej. Dlatego też tak ważną staje się potrzeba budowania dialogu pomiędzy pokoleniami. Relacje międzypokoleniowe powinny opierać się przede wszystkim na przekazywaniu ideologii życiowej przez pokolenie zstępujące pokoleniu wstępującemu gwarantując zapewnienie ciągłości kulturowej oraz wspomagając proces kształtowania się tożsamości ludzi młodych.

Człowiek w starszym wieku pełni ważną rolę integracyjną w życiu swojej rodziny. To dzięki jego obecności poprzez przekazywanie wzorów wyniesionych z własnych lat młodości kształtuje się osobowość młodego pokolenia. Przykład, jaki daje

on wnukom, staje się podstawą formowania przyszłych pokoleń, które powinno dysponować przede wszystkim wartościami w dziedzinie moralnej i duchowej, których coraz bardziej brakuje we współczesnym świecie. Młody człowiek żyjący w obecnych czasach potrzebuje innego systemu wartości niż ten ogólnie preferowany. Taką szansę daje wnukom życie w dobrym kontakcie z dziadkami, którzy najbardziej cenią sobie wartości związane z godnością osoby ludzkiej, odpowiedzialnością, tolerancją miłością do bliźniego, sprawiedliwością oraz uczciwością. Szczególna rola wartości życia rodzinnego w kontekście przekazu kulturowego podkreślana jest w badaniach J. Halickiego (2010), M. Halickiej (2004), P. Szukalskiego (2002).

W procesie tym bardzo ważny i cenny staje się dialog między pokoleniami, gdyż zapewnia ciągłość kulturową, daje poczucie bezpieczeństwa, bliskości, a jednocześnie sprawia, że wszystkie osoby zaangażowane w niego czują się spełnione.

Opis badań

Projekt badawczy, częściowo wykorzystany w niniejszym artykule, powstał z inicjatywy Polskiego Towarzystwa Gerontologicznego, i był realizowany w ramach projektu badawczego KBN nr 1 H02F 007 16 zatwierdzonego do realizacji w latach 1999–2001. Zakładał przeprowadzenie rozmów z jednakowo licznymi stuosobowymi grupami starszych wiekiem (powyżej 65. roku życia) mieszkańców wybranych gmin wiejskich, różniących się pod względem etnicznym i obyczajowym. Zgodnie z założeniami projektu na terenie województwa podlaskiego celowo wybrano 3 gminy, które są przedmiotem rozważań w niniejszym artykule: gminę Dziadkowice (wsie: Hornowo, Osmola, Smolugi, Zaminowo i Dołubowo), gminę Narew (wsie: Łosinka, Krzywiec, Trześcianka, Tyniewiczze Duże i Soce), i gminę Puńsk (wsie: Szlinokiemie, Widugiery, Wojtokiemie i Żwikiele), w których łącznie zostało zbadanych 300 osób.

Druga część badań była realizowana w ramach projektu badawczego KBN nr N N106 1995 33, realizowanego w latach 2007–2009 zatytułowanego „Różnicowanie etniczne a zadowolenie z życia osób w wieku emerytalnym ze wsi – rola wychowawcza jako element satysfakcji życiowej”. Stanowiła ona dopełnienie zebranych dotychczas informacji dotyczących **zadowolenia z życia** osób w wieku emerytalnym, zamieszkujących trzy zróżnicowane pod względem etnicznym środowiska wiejskie na terenie województwa podlaskiego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na rolę wychowawczą tych osób wobec młodszych pokoleń. Zgodnie z badaniami panelowymi, osobami badanymi byli ci sami ludzie, którzy brali udział w I etapie badań, z wyjątkiem osób, które na przestrzeni tych kilku lat dzielących dwa okresy badawcze zmarły, lub zmieniły miejsce zamieszkania. Dlatego też liczba respondentów w II etapie badań ankietowych zmniejszyła się do 74 w gminie Dziadkowice, 80 w gminie Narew i 77 w gminie Puńsk.

Badania jakościowe realizowane były metodą wywiadu niestandardyzowanego, na celowo dobranej próbie osób wyselekcjonowanych z badań ilościowych. W trakcie przeprowadzania wywiadu z respondentami oprócz pytań sprawdzających i uzupełniających informacje zawarte w kwestionariuszu ankiety dotyczące głównych przyczyn zadowolenia z życia, szczególnie interesowały mnie takie zagadnienia, jak:

kontakty i relacje z wnukami, stosunek do wnucząt, wpływ, jaki ma osoba badana (lub jaki chciałaby mieć) na zachowanie i wychowanie wnuków, przekaz kulturowy między pokoleniami, rodzaj wiedzy i umiejętności przekazywanych wnukom. Międzypokoleniowy przekaz kulturowy, stanowiący temat niniejszego artykułu, był jednym z ważnych – z punktu widzenia – pedagogicznego zagadnień dotyczących relacji osób starszych z młodszymi członkami rodziny, roli wychowawczej, jaką odgrywają oni w ich życiu, a także wpływu na podejmowane przez nich decyzje.

Charakterystyka badanych

Większość badanych w trzech środowiskach stanowiły kobiety (54,7% w 2000 r. i 55,4% w 2008 r.).

W wyborze środowisk do badań ważne było zróżnicowanie etniczne, które potwierdzone zostało deklaracją dotyczącą przynależności narodowej respondentów, a także informacją na temat używanego na co dzień języka. Z otrzymanych danych wynika, że gminę Dziadkowice zamieszkują Polacy, katolicy, którzy w większości są potomkami szlachty zaściankowej. Mieszkańcy gminy Puńsk deklarują, że czują się Litwinami i silnie podkreślają swoją odrębność narodową. Natomiast respondenci z gminy Narew są niemal w 100% wyznania prawosławnego i samookreślają się narodowościowo jako Białorusini (ponad 55%) lub Polacy wyznania prawosławnego (ponad 35%).

W prezentowanych wynikach badań narracje w tekście będą sygnowane za pomocą następujących symboli: płeć (k/m), wiek, miejsce zamieszkania (P – Puńsk, D – Dziadkowice, N – Narew).

Życie rodzinne i funkcjonowanie gospodarstwa domowego

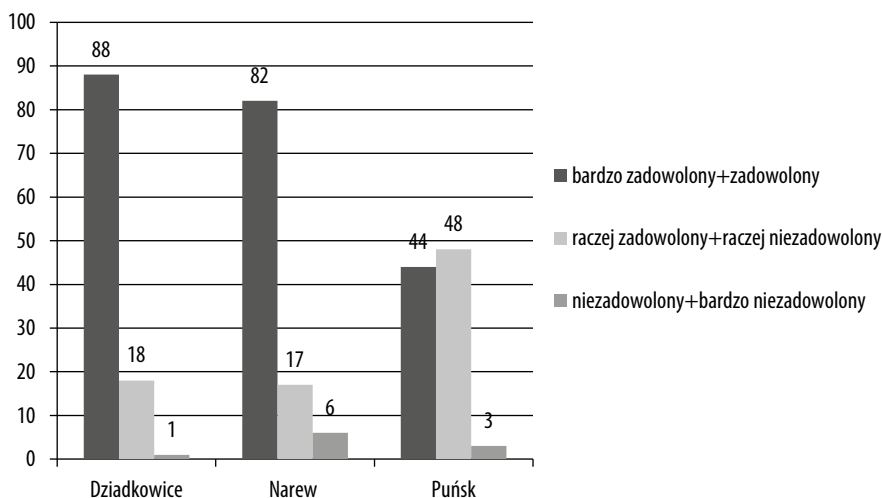
Na podstawie analizy literatury można stwierdzić, że rodzina polska już od dawna przeżywa kryzys związany z przemianami, jakie zachodzą w naszym kraju od początku lat 1990. Transformacja ustrojowa odcisnęła swoje piętno na całym społeczeństwie, w szczególności zaś rodzinie, a to przecież środowisko rodzinne dostarcza osobom starszym wsparcia w różnych wymiarach ich życia. Miejsce człowieka starszego w rodzinie i społeczeństwie określiła pionierska praca J. Piotrowskiego (1973), która odzwierciedla sytuację lat 1960. Wydaje się jednak, że niezwykle intensywne przemiany społeczne i demograficzne, które były udziałem lat 1970. i początku lat 1980., zmieniły sytuację człowieka starszego – i to, biorąc różne aspekty pod uwagę, w sensie zarówno pozytywnym, jak negatywnym. Nie ulega bowiem wątpliwości, że mimo wielu jeszcze niedostatków, szeroko rozbudowany system świadczeń emerytalnych i rentowych poprawił pod koniec lat 1970. warunki materialne ludności starszej, lecz równocześnie zaspokojenie potrzeb opiekuńczych, prestiżowych i innych uległo relatywnemu pogorszeniu.

Współczesna rodzina wiejska bardzo zmieniła się w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat; coraz wyraźniej odchodzi ona od modelu rodziny dużej (trójpokoleniowej)

w kierunku rodziny małej (dwupokoleniowej), co jest spowodowane migracją ludzi młodych ze wsi do miasta i małym przyrostem naturalnym.

Warto więc w tym momencie się zastanowić nad wpływem relacji panujących w rodzinie na zadowolenie z życia osób w wieku emerytalnym ze środowisk wiejskich.

Analiza badań wykazała, że miejsce zamieszkania, a w związku z tym i zróżnicowanie etniczne, pozostaje w silnym związku z oceną relacji panujących w rodzinie. W I i II etapie badań zdecydowana większość badanych w gminie Dziadkowice i Narew była zadowolona z relacji panujących w ich rodzinach. Świadczą o tym bardzo wysokie odsetki pozytywnych odpowiedzi – w pierwszej z wymienionych gmin bardzo zadowolonych i zadowolonych było 88%, natomiast w drugiej 82%, przy niskiej stosunkowo grupie osób nieusatysfakcjonowanych sytuacją rodzinną. Jedynie w gminie Puńsk w I etapie badań odsetek badanych zadowolonych wynosił tylko 44% i był nieco niższy od odsetka osób wyrażających niezdecydowane opinie na ten temat. W 2008 r. sytuacja ta uległa nieznacznej poprawie, gdyż w odpowiedzi na to pytanie uzyskano taką samą liczbę opinii dotyczących zadowolenia i postawy niezdecydowanej, która oscylowała na poziomie 46,6% (rys. 1 i 2).

Rysunek 1. Miejsce zamieszkania a ocena relacji panujących w rodzinie w 2000 r.

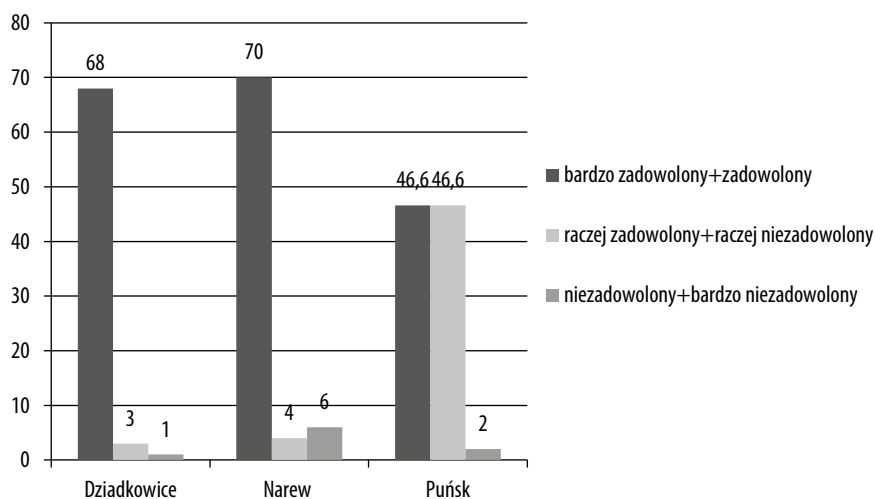
Źródło: obliczenia własne: $\chi^2 = 74,55785$; $df = 4$; $p < 0,00000001$

Wyniki pokazują natomiast, że zadowolenie ze stosunków rodzinnych uzależnione było od stanu cywilnego ($p < 0,0001$) oraz od osób, z którymi mieszkał respondent ($p < 0,001$).

Charakter relacji rodzinnych osób starych określa wiele czynników. Jednym z nich jest pozycja, jaką zajmują oni w rodzinie, która wyrażana jest przede wszystkim przez przypisywanie roli głowy rodziny oraz zasięganie opinii i ich wpływ na podejmowanie ważnych decyzji.

Analizując stwierdzenie dotyczące przypisywania poszczególnym osobom roli głowy rodziny należy podkreślić patriarchalny punkt widzenia mężczyzn. W gmi-

nie Dziadkowice i Narew w dwóch okresach badawczych zauważa się przeważający odsetek badanych mężczyzn, którzy sami uważają siebie za głowę rodziny. Jedynie w gminie Puńsk ponad 50% mężczyzn w dwóch okresach badawczych wskazało w tej roli syna. Sytuacja ta przedstawia się inaczej w przypadku kobiet: w 2000 r. na siebie jako głowę rodziny wskazuje od 4% mieszkanek gminy Puńsk do 36% w gminie Narew, a w 2008 r. nadal najniższy odsetek takich odpowiedzi występuje w gminie Puńsk natomiast w gminie Narew jest najwyższy. Wynika to zapewne ze wspomnianego wyżej samotnego zamieszkiwania, jak również dużego odsetka wdowieństwa.

Rysunek 2. Miejsce zamieszkania a ocena relacji panujących w rodzinie w 2008 r.

Źródło: obliczenia własne: $\chi^2 = 59,94922$; $df = 4$; $p < 0,0000001$

W ciągu badanych ośmiu lat pozycja człowieka starego w rodzinie wyrażająca się prośbą o wyrażenie opinii w ważnych sprawach rodzinnych uległa nieznacznej poprawie we wszystkich badanych środowiskach. Należy zwrócić uwagę, iż najwyższy odsetek odpowiedzi świadczących o dużej częstotliwości zasięgania porad od osób starszych wystąpił w gminie Narew (w 2000 r. odsetek ten wynosił 43%, a w roku 2008 50%). Wśród badanych dwóch pozostałych środowisk w 2000 r. przeważało przekonanie o rzadkim lub bardzo rzadkim pytaniu ich o radę przez osoby z młodszego pokolenia. Jednak sytuacja ta uległa poprawie na przestrzeni lat w gminie Dziadkowice, w której w drugim etapie badań większość respondentów (47%) uważało, że są oni „zawsze lub często” pytani o radę. Pozytywną opinię w tej kwestii dużo częściej wyrażają mężczyźni, których ponad połowa twierdzi, że są często pytani o radę, ale przekonanie takie dotyczy również około 35% badanych kobiet. Odsetek osób nigdy nie pytanych o radę w przypadku I etapu badań wynosił od 9% w gminie Puńsk do 15% w gminie Dziadkowice, a w 2008 r. od 8% w gminie Puńsk do 13% w gminie Dziadkowice. Zdecydowanie częściej pytane o radę są osoby posiadające żyjącego współmałżonka w porównaniu do osób owdowiałych lub niezamężnych.

Uzyskane wyniki dotyczące częstotliwości pytania osób w wieku emerytalnym o radę w przypadku badanych środowisk pokrywały się z odsetkiem osób deklarujących, że mają oni duży wpływ na podejmowanie ważnych decyzji rodzinnych.

Wyniki pokazują natomiast, że poziom wykształcenia i aktualne posiadanie gospodarstwa rolnego nie ma większego wpływu na podejmowanie ważnych decyzji rodzinnych przy współudziale osób starszych. Zarówno osoby z wykształceniem niepełnym podstawowym, podstawowym i ponadpodstawowym, a także obecni, jak i byli właściciele gospodarstwa rolnego mają podobny wpływ na podejmowanie decyzji.

Przedmiotem mojego zainteresowania była również częstotliwość spotykania się osób w wieku emerytalnym z innymi członkami rodziny. Z deklaracji badanych wynika, że ich spotkania z wnukami lub dorosłymi dziećmi, które mają już własny dom, odbywają się kilka razy w miesiącu. Do wyjątków należą respondenci, którzy z członkami najbliższej rodziny utrzymują jedynie sporadyczne kontakty lub w ogóle się z nimi nie spotykają (w gminie Narew taka sytuacja występuje najczęściej i ma miejsce w przypadku 5% kobiet i 7% mężczyzn). Z porównania deklarowanej częstości zapraszania na uroczystości w latach 2000 i 2008 wynika, że opisany układ więzi rodzinnych się nie zmienił. Nadal najczęściej pojawiającą się odpowiedzią jest ta dotycząca spotkań kilka razy w roku. W porównaniu z danymi sprzed ośmiu lat minimalnie wzrosła częstość spotkań w kategorii „co najmniej raz w miesiącu”. O intensywności osobistych kontaktów w rodzinie w znacznej mierze decydują oczywiście odległości dzielące miejsca zamieszkania jej członków. W rodzinach, których przedstawiciele mieszkają razem lub stosunkowo blisko siebie, jak ma to miejsce w gminie Dziadkowice i Puńsk, spotkania są częstsze niż w rodzinach, w których odległość zamieszkiwania jest większa, jak na przykład w gminie Narew.

Okazuje do spotkań z rodziną to dla badanych przede wszystkim ważne i uroczyste wydarzenia. W gronie rodzinnym często obchodzone jest Boże Narodzenie, dlatego też pytanie dotyczące osób, z którymi badany spędził ostatnią wigilię pojawiło się w ankiecie. Większość respondentów spędza ją najczęściej u siebie w towarzystwie własnych dzieci i wnuków. Szczególnie silnie tendencja ta zarysowuje się w gminie Narew. W tradycji prawosławnej wigilia Bożego Narodzenia, podobnie jak święta Wielkanocne, mają charakter najbardziej rodzinnych, domowych i serdecznych. Od niepamiętnych czasów uczta wigilijna miała najistotniejsze znaczenie. Do dziś bierze w niej udział cała rodzina, a powszechnie znanym zwyczajem jest pozostawianie wolnego miejsca przy stole dla niespodziewanego gościa bądź zmarłych. Przed przystąpieniem do spożywania wieczerzy wszyscy obecni dzielą się „prośforą”, a pierwszą jedzoną potrawą jest kutia.

Obecność starszych osób w życiu rodziny jest niezwykle istotna ze względu na przekaz kultury, języka oraz tradycji.

Badanym zadawano pytania dotyczące zachowania się w ich rodzinach i wsiach obrzędów i obyczajów regionalnych. Należy pamiętać, że ludzie starzy poza wiedzą życiową i doświadczeniem przyczyniają się również do kontynuowania tradycji kulturowej, do poznania przez młode pokolenie swojej historii, przeszłości i korzeni, które stanowią o tożsamości narodowej, etnicznej lub regionalnej i pozwalają tworzyć przyszłość na fundamencie niepowtarzalnych dokonań poprzednich generacji. Zdaniem badanych najliczniej przetrwały obrzędy religijne i świąteczne, na które wskazywało ponad 60% respondentów w gminie Dziadkowice i Narew, a co trzecia

osoba w gminie Puńsk. Natomiast na obrzędy weselne i pogrzebowe wskazywała ponad połowa badanych w gminie Narew, oraz od 34% do 45% mieszkańców gminy Dziadkowice. W gminie Dziadkowice co piąty badany wskazywał również na przetrwanie obrzędów związanych z uprawą pól (tab. 1 i 2).

Tabela 1. Miejsce zamieszkania a przetrwanie w rodzinie i wsi obrzędów 2000

Które z niżej wymienionych obrzędów przetrwały w P. rodzinie lub wsi?	Gmina							
	Dziadkowice		Narew		Puńsk		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Obrzędy religijne	62	62,0	62	62,0	38	38,0	162	162,0
Obrzędy świąteczne	62	62,0	63	63,0	39	39,0	164	164,0
Obrzędy przy uprawie pól	19	19,0	1	1,0	—	—	20	20,0
Obrzędy weselne	34	34,0	51	51,0	4	4,0	89	89,0
Obrzędy pogrzebowe	45	45,0	57	57,0	3	3,0	105	105,0
Żadne	36	36,0	35	35,0	53	53,0	124	124,0

Źródło: badania własne.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania a przetrwanie w rodzinie i wsi obrzędów 2008

Które z niżej wymienionych obrzędów przetrwały w P. rodzinie lub wsi?	Gmina							
	Dziadkowice		Narew		Puńsk		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Obrzędy religijne	60	60,0	62	62,0	38	38,0	160	160,0
Obrzędy świąteczne	58	58,0	60	63,0	32	39,0	150	150,0
Obrzędy przy uprawie pól	10	19,0	1	1,0	—	—	11	11,0
Obrzędy weselne	30	34,0	45	51,0	3	4,0	78	78,0
Obrzędy pogrzebowe	40	45,0	45	57,0	3	3,0	88	88,0
Żadne	25	36,0	30	35,0	47	53,0	102	102,0

Źródło: badania własne.

Mówiąc o trwałości dziedzictwa kulturowego, nie sposób pominąć kwestii kultywowania języka narodowego. Dlatego też w badaniach interesowano się, jaka jest deklarowana sytuacja językowa mieszkańców poszczególnych środowisk. Respondentom zadano pytanie, jakim językiem posługują się oni we własnym domu, w rozmowie z sąsiadami, w miejscowym sklepie i lokalnym urzędzie. W gminie Dziadkowice mieszkańcy używają wyłącznie języka polskiego. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku języka litewskiego w gminie Puńsk, którego w domu i w kontaktach sąsiedzkich używa 100% respondentów. Jednak odsetek ten zmniejsza się do ok. 90% w odniesieniu do rozmów prowadzonych w miejscowym sklepie lub lokalnym urzędzie. W prawosławnej gminie Narew 93% badanych porozumiewa się w domu oraz z sąsiadami miejscową gwarą wschodnią, 90% używa jej również podczas rozmów w miejscowym sklepie, a 57% stosuje ją w lokalnym urzędzie.

Przekaz kulturowy między pokoleniami

Dziadkowie rozszerzają świat o przeszłość, kształtując w ten sposób osobisty stosunek młodego pokolenia do historii. To oni pamiętają nawet najdrobniejsze fakty z przeszłości, o których rodzice nie pamiętają, bo jeszcze nie było ich na świecie. Tylko oni znali rodziców, gdy jeszcze byli mali, i to oni widzieli świat inny niż jest teraz. Dzięki takim opowieściom starsi osadzają młode pokolenie w przeszłości i własnym regionie.

Wyniki badań świadczą o tym, że około 50% wnuków w 2000 r. i około 40% w 2008 r. w gminie Dziadkowie i Narew chętnie bierze udział w realizowaniu regionalnych obyczajów i obrzędów. Jedynie w gminie Puńsk odsetek takich odpowiedzi przyjął wartość odpowiednio 32% i 25% i był nieco wyższy od ilości twierdzeń dotyczących braku udziału w tego rodzaju działaniach (24%, 20%) (tab. 3 i 4).

Tabela 3. Miejsce zamieszkania a opinia badanych na temat udziału wnuków w realizacji regionalnych obyczajów i obrzędów w 2000 r.

Czy pokolenie Pańskich dzieci i wnuków chętnie bierze udział w realizowaniu regionalnych obyczajów i obrzędów?	Gmina							
	Dziadkowie		Narew		Puńsk		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak, chętnie	49	49,0	50	50,0	32	32,0	131	43,7
Tak, ale niezbyt chętnie	5	5,0	4	4,0	17	17,0	26	8,7
Tylko przy specjalnych okazjach	8	8,0	10	10,0	27	27,0	45	15,0
Nie bierze udziału	38	38,0	36	36,0	24	24,0	98	32,6
Razem	100	100,0	100	100,0	100	100,0	300	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 4. Miejsce zamieszkania a opinia badanych na temat udziału wnuków w realizacji regionalnych obyczajów i obrzędów w 2008 r.

Czy pokolenie Pańskich dzieci i wnuków chętnie bierze udział w realizowaniu regionalnych obyczajów i obrzędów?	Gmina							
	Dziadkowie		Narew		Puńsk		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tak, chętnie	40	54,1	44	55,0	25	32,5	109	47,2
Tak, ale niezbyt chętnie	2	2,7	1	1,25	11	14,3	14	6,1
Tylko przy specjalnych okazjach	4	5,4	5	6,25	21	27,3	30	12,9
Nie bierze udziału	28	37,8	30	37,5	20	25,9	78	33,8
Razem	74	100,0	80	100,0	77	100,0	231	100,0

Źródło: badania własne.

Przekaz dziedzictwa kulturowego w badanych środowiskach ma miejsce najczęściej w okresie świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych. Obrzędowość tych dorocznych uroczystości pozwala zdaniem osób starych wzmacniać międzypokoleniowe więzi i kon-

takty z wnukami. Związki emocjonalne w rodzinie są wzmacniane poprzez wspólne świętowanie, podczas którego dziadkowie przekazują młodszemu pokoleniu zwyczaje i obrzędy kulturowane w rodzinie. Jest to naturalna potrzeba podkreślania ważnych wydarzeń w życiu rodziny: *bardzo się cieszę, gdy wnukowie z takim zaciekawieniem słuchają opowieści mojego życia* (m, 77, N), *serce się raduje, gdy młodzi chcą poznawać zwyczaje i obrzędy naszego narodu* (k, 76, P). Dzieci bardzo silnie przeżywają takie momenty i na całe życie zapamiętują chwile, w których skupiła się na nich życzliwość wszystkich domowników: *wnuki już dorosłe, ale do dnia dzisiejszego wspominają te opowieści przy choince* (k, 84, D), *wnuki już dorosłe, ale do dnia dzisiejszego pamiętają wszystko, czego ich nauczyliśmy, jak byli jeszcze mali* (k, 83, N).

Dziadkowie odgrywają również niebagatelną rolę w międzygeneracyjnej transmisji języka, który stanowi symboliczne potwierdzenie przynależności do danej grupy kulturowej. Oto kilka przykładów świadczących o chęci podtrzymania ojczystej mowy: *chciałbym, żeby moje wnuki były patriotami, nigdy nie zapomnieli rodzinnej mowy i żeby wyrosli na uczciwych ludzi* (m, 82, P), *żeby szanowali swój język* (m, 85, P).

Istotne znaczenie osoby stare przywiązują do kształtowania u wnuków postaw szacunku do tradycji kulturowej. Z wypowiedzi badanych wynika, że najbardziej aktywnymi przekazicielami tradycji są mieszkańcy gminy Narew: *podczas spotkań z wnukami przekazuję im obyczaje, tradycje* (m, 77, N), *uważam, że ważne jest przekazywanie obyczajów kulturowych* (k, 83, N), *wnukom staram się przekazać tradycje i to zarówno te religijne, ale też nasze regionalne* (m, 79, N).

Doświadczenia ukierunkowane na poszanowanie historii i dorobku narodowego starszego pokolenia, formułowane były między innymi w następujący sposób: *żeby wyrosli na dobrych i uczciwych ludzi oraz żeby nie zapomnieli że są Litwinami* (k, 76, P), *wpoić wartości narodowościowe* (m, 76, P), *żeby byli Litwinami* (m, 81, P), *chcę nauczyć patriotyzmu i miłości do ziemi* (m, 85, P).

W czasach, gdy ludzie młodzi coraz częściej nie pamiętają już tych wspaniałych obrzędów ludowych, wśród Białorusinów zamieszkujących gminę Narew przetrwały do dziś: zwyczaj chodzenia od domu do domu w czasie świąt Bożego Narodzenia, kołędowania i składania życzeń, oraz święto Kupały z nocnymi ogniskami, kąpielą, opowieściami, szukaniem kwiatu paproci. Pośród obrzędów rodzinnych rozwinięte są obrzędy weselne. Najbardziej widowiskowa część zaślubin to dzielenie koro-waja, oczepiny, podróż państwa młodych do ślubu w dwóch oddzielnych pojazdach, przejazd panny młodej do domu pana młodego. W folklorze słownym szczególnie wyróżniają się tu pieśni świętojańskie i żniwne. Dobrze zachowały się pieśni miłosne, kołędy oraz pieśni patriotyczne.

Natomiast w gminie Puńsk szczególnie uroczyście obchodzone są święta. Żywa jest tradycja malowania jajek, święcenia kredy, wody, ognia i pokarmu oraz „chodzenia po Allelui”, czyli odwiedzanie domów, śpiewanie i wygłaszanie oracji dla domowników w zamian za słodycze, owoce lub pieniądze. Odpust na Zielną do dziś kojarzy się wszystkim z tradycją wyplatania wieńców dożynkowych, który musi przygotować każda wieś, a które następnie wystawiane są do publicznej oceny i wybierany jest najpiękniejszy. Tradycje i obrzędy w gminie Puńsk są pieczołowicie pielęgnowane i chronione od zapomnienia w litewskich szkołach, dzięki Stowarzyszeniu Litewskiej Kultury Etnicznej, a także Domu Kultury Litewskiej.

W gminie Dziadkowice z kolei przetrwał do dziś zwyczaj obchodów Nocy Świętojańskiej, tradycja kolędowania, zwyczaje związane z przygotowywaniem pisanek i ozdób wielkanocnych, które są sprzedawane na specjalnie w tym celu zorganizowanym kiermaszu. Dobrze zachowały się polskie tańce narodowe, a wśród tradycji religijnych bogaty jest repertuar pieśni religijnych. Na Boże Ciało cała wieś zakupuje mszę na urodzaj, a przed zasiewem święci się pola z nadzieją zebrania bogatszych plonów.

Podsumowanie

Uzyskane w badaniach dane pokazują, że dziadkowice nadal stoją na straży wartości kulturowych i pełnią rolę oddźwiernego w transmisji między pokoleniami, a także są inspiratorami uczestnictwa dzieci i młodzieży w różnego rodzaju działalności związanej ze zróżnicowaniem etnicznym.

Dzieje się tak dlatego, że są oni żywymi świadkami historii. Jak pisze O. Czerniawska (2000: 70), *historie życia nie zawsze mają wartość historyczną, ale ukazują jednostkowe losy ludzkiego zakorzenienia jednostki w miejscu, w rodzinie. Są osobistym spojrzeniem na przeszłość, pozwalają zrozumieć siebie, swoje przywiązanie do zawodu, wybór wartości, sukcesy i porażki. Z tej perspektywy lepiej rozumiemy innych, społeczeństwo i świat*. I dlatego też dzięki wiedzy zdobytej od swoich dziadków młodzi ludzie mogą kształtować swoją tożsamość, gdyż – jak pisała Szacka (1988: 165) – *pa-mięć własnej przeszłości, świadomość, że istnieliśmy również wczoraj ma ogromne znaczenie dla poczucia własnej tożsamości*. Natomiast udział dziadków w procesie socjalizacji ma kluczowe znaczenie w wychowaniu młodego pokolenia i daje gwarancję zachowania ciągłości kulturowej. Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że osoby starsze są swoistym pomostem pomiędzy przeszłością a teraźniejszością.

Podsumowując prezentowane w powyższych rozważaniach wyniki, warto podkreślić, że osoby starsze zamieszkujące w środowiskach wiejskich województwa podlaskiego wciąż są przekazicielami tradycyjnej kultury młodszemu pokoleniu. Dzięki staraniom podejmowanym przez nich w ramach oddziaływań wychowawczych zapewniają one ciągłość i trwałość bytu społeczno-kulturowego własnej zbiorowości. Z wypowiedzi badanych wynika, że wypełniają oni szczególną rolę związaną z zachowaniem statusu etnicznego społeczności, w której żyją poprzez przekazywanie wartości kulturowych, norm, przekonań, języka oraz religii.

Literatura

- Berger P.L., Luckman T. (1983), *Spółeczne tworzenie rzeczywistości*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa
- Boksański Z. (2005), *Tożsamości zbiorowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Borowik J. (2008), *Rola wychowawcza osób w wieku emerytalnym jako jeden z aspektów zadowolenia z życia*, [w:] J. T. Kowaleski, P. Szukalski (red.) *Pomyślne starzenie się w perspektywie nauk społecznych i humanistycznych*, Wyd. UŁ, Łódź

- CBOS (2001), *Co zawdzięczamy swoim babciom i dziadkom. Komunikat z badań*, 8/2001, Warszawa
- Czerniawska O. (2000), *Drogi i bezdroża andragogiki i gerontologii*, Wyd. WSHE, Łódź
- Dyczewski L. (red.), (2005), *Kultura grup mniejszościowych i marginalnych*, Wyd. KUL, Lublin
- Dyczewski L. (1994), *Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze*, Wyd. KUL, Lublin
- Dyczewski L. (2003), *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Wyd. KUL, Lublin
- Giddens A. (2004), *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Halicka M. (2004), *Satysfakcja życiowa ludzi starych*, Akademia Medyczna, Białystok
- Halicki J. (2010), *Obrazy starości rysowane przeżyciami seniorów*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok
- Jadczak J. (1989), *Pedagogiczne aspekty dziedziczenia, tradycji i tożsamości kulturalnej*, „Chowanna”, nr 4
- Kielar-Turska M. (2000), *Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki, Podstawy psychologii*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk
- Kroeber A. L. (1989), *Istota kultury*, PWN, Warszawa
- Kwaśniewski K. (1982), *Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji*, PWN, Warszawa
- Mamzer H. (2002), *Tożsamość w podróży*, Wyd. Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań
- Mead M. (2000), *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Nikitorowicz J. (2005), *Kreowanie tożsamości dziecka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk
- Nowicka A. (2006), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wyd. „Impuls”, Kraków
- Piotrowski J. (1973), *Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie*, PWN, Warszawa
- Sapir E. (1978), *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje*, przeł. B. Stanosz, R. Zimand, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa
- Staręga-Piasek J. (2006), *O niektórych mitach wokół ludzi starych i starości*, w: M. Halicka, J. Halicki (red.), *Zostawić ślad na ziemi*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok
- Szacka B. (1988), *Dzieciństwo – szkoła – społeczna pamięć przeszłości*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4
- Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dziegielewska M. (2006), *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wyd. ASPRA-JR, Warszawa
- Szukalski P. (2002), *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wyd. UŁ, Łódź
- Świda-Ziemia H. (2003), *Urwany lot*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa
- Tomiło J. (2006), *Biografie ludzi starszych jako źródło wartości wychowawczych*, w: S. Steuden, M. Marcuk (red.), *Starzenie się a satysfakcja z życia*, Wyd. KUL, Lublin
- Wiśniewska-Roszkowska K. (1996), *Starość jako zadanie*, [w:] R. Szulc (red.), *Antropologiczne podstawy wychowania*, WA ŻAK, Warszawa
- Zaborowski Z. (2001), *Problemy psychologii życia*, WA ŻAK, Warszawa

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie roli jaką odgrywają osoby starsze w międzypokoleniowym przekazie kulturowym. Zostanie w nim zaprezentowane zagadnienie kulturotwórczej roli rodziny we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem relacji najstarszego pokolenia z wnukami. Natomiast w wynikach badań zostaną przedstawione dane na temat przekazu kulturowego, dokonującego się między pokoleniami w środowiskach wiejskich województwa podlaskiego.

Prezentowane wyniki dotyczą badań przeprowadzonych w latach 1999–2001 i 2007–2009, które były realizowane na terenie województwa podlaskiego w trzech gminach zróżnicowanych pod względem etnicznym: gminie Narew, Dziadkowice i Puńsk. Przeprowadzone badania miały charakter badań ilościowych i jakościowych i realizowane były metodą sondażu diagnostycznego oraz wywiadu niestandardyzowanego. Międzypokoleniowy przekaz kulturowy, stanowiący temat niniejszego artykułu, był jednym z ważnych – z punktu widzenia – pedagogicznego zagadnień dotyczących relacji osób starszych z młodszymi członkami rodziny, roli wychowawczej jaką odgrywają oni w ich życiu, a także wpływu na podejmowane przez nich decyzje.

Słowa kluczowe: międzypokoleniowy przekaz kulturowy, ludzie starsi, środowisko wiejskie

Generations' cultural transfer in country families of podlaskie province

Summary

The main target of this article is qualification of the older's people role in the generation's cultural transfer. The question about cultural part of the family in present world will be presented with special regard of the oldest generation-grandsons relation. As a result of the examination data about cultural transfer, that take place between generations in country environments of podlaskie province, will be presented.

The examen took place between 1999–2001 and 2007–2009 in podlaskie province in three ethnic-differential communes: Narew, Dziadkowice and Puńsk. Those examen had both the quantitative and qualitative character, used method was the interview. The transfer between generations was one of the most important (from pedagogical point of view) questions about relations in families, the educational role of older people in younger generation's life and influence on their decisions.

Key words: generations' cultural transfer, older people, the country